

До спеціалізованої вченої ради
Д 35.052.19
Національного університету «Львівська
політехніка»
(79008, м. Львів, вул. С. Бандери, 12)

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора Турчака Олександра Володимировича на дисертацію Забзалюка Дмитра Євгеновича на тему: «Політико-правова доктрина Хрестоносного руху доби Середньовіччя», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Аналіз матеріалів дисертації та автореферату Д.Є. Забзалюка, ознайомлення з його публікаціями, дає підстави стверджувати, що автором проведено науковий аналіз теми, актуальної як в теоретичному, так і прикладному плані. Дисертантом виділено новизну опрацьованих питань, сформульовані власні висновки та пропозиції, котрі виносяться на захист. У ході виконання наукової роботи, ним успішно використано достатній арсенал методологічних та методичних прийомів для досягнення поставлених цілей.

Такий загальний висновок підтверджується аналізом основних параметрів, що ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

1.Актуальність обраної теми дослідження.

Упродовж останніх років в умовах глобалізаційних процесів дедалі частіше з'являються наукові публікації, присвячені таким проблемам як «зіткнення цивілізацій», «релігійне протистояння Заходу і Сходу», «перетворення світового порядку» тощо. Їх предметом стають протиріччя і суперечності, що існують між західним християнським світом та світом східним – мусульманським, які беруть свій початок ще з часів раннього

Середньовіччя. Йдеться про конфлікти на ґрунті релігії, особливостей політичного та культурного розвитку, а також суттєвих розбіжностей у правовому полі. Каталізатором посилення такого роду суперечностей стали процеси, що відбувались у період XI–XIII століть, коли Європа та Близький Схід були охоплені політичним і військовим протистоянням – Хрестовими походами, котрі увійшли в історію під назвою «Хрестоносний рух».

Тут не варто недооцінювати методологічні засади об'єднання Європи, які виникли саме у період Хрестоносного руху. Зокрема, історичні, культурні, соціально-економічні та державно-правові детермінанти розвитку. Адже, ще на початку XI століття, політичну думку Середньовіччя, не без участі церкви, охопила ідея створення універсальної в усіх проявах держави. Це без сумніву, вплинуло на загальний європейський розвиток і його політичні та правові ідеї й концепції.

Актуальність дослідження підсилюється також і тим фактом, що автор детально з'ясовує роль Церкви, яка в добу Хрестових походів виробила нову форму організації, що повинна була забезпечити успіх усього руху та затвердити власний авторитет і панування в Новому світі – духовно-лицарські ордени. Безперечно, духовно-лицарські ордени відіграли одну з ключових ролей у Хрестоносному русі XI–XIII століття, а їх значний вплив на політичне та соціально-економічне життя середньовічної Європи не підлягає сумніву. Ці унікальні за своєю суттю організації стали оплотом християнства у Святій землі, а згодом і Європі, активно впливаючи на церковні та канонічні норми шляхом їх імплементації та реформування на основі впровадження власних правових норм – уставів, статутів, рішень капітулів тощо.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Забзалюка Д.Є. сприятиме удосконаленню форм і методів забезпечення розвитку державного ладу України як демократичної і правової держави.

Запропонований дисертантом методологічний підхід дав змогу в повній мірі дослідити окреслену проблематику.

Таким чином, обрана здобувачем тема є актуальною, науково значущою та відповідає паспортів спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і

права; історія політичних і правових учень.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Сформульовані автором наукові положення, висновки і рекомендації *обґрунтовані та достовірні.*

Відзначаємо, що мета та завдання чітко і послідовно визначені та досягнуті в результаті проведеного дослідження. Аналіз окремих з поставлених дослідницьких завдань – розкрити теоретичні питання концептуалізації Хрестоносного руху в середньовічному західному та східному політико-правовому вимірі; визначити загальнотеоретичний зміст поняття «політико-правова доктрина»; проаналізувати доктринальні засади становлення та розвитку політико-правових ідей в добу Середньовіччя; охарактеризувати християнську концепцію влади, як вагомого першоджерела формування політико-правової доктрини доби Середньовіччя; виокремити доктринальні особливості Хрестоносного руху; показати значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи; з'ясувати вплив Хрестоносного руху на розвиток канонічного права та юридичної науки; встановити роль християнства у формуванні політико-правового світогляду на Руських землях; оцінити політико-правові аспекти європейської інтеграції Київської Русі та Галицько-Волинської держави в період Хрестоносного руху тощо – засвідчує обґрунтованість побудови наукового дослідження на основі звернення до комплексу концептуальних підходів. Серед них пріоритетними є аксіологічний, метод факторного аналізу, історичний, соціально-антропологічний, системний, метод семантичного аналізу, компаративістські методи тощо. Їх вибір зумовлений міждисциплінарним комплексним характером дослідження та специфікою обраної проблематики.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується їх апробацією у відкритому друці, обговоренням на конференціях, інших наукових заходах. Це підтверджується не тільки їх науковою значущістю, але і певною системою здобутих дисертантом нових

знань, що заповнюють окремі прогалини в загальній теорії та історії держави і права, їх практичною затребуваністю на сучасному етапі, зокрема, з метою вдосконалення чинного законодавства у сфері суспільних та національних відносин в державі, визначення загальної спрямованості національної правової політики при підготовці й прийнятті відповідних нормативно-правових актів.

Проведена автором науково-дослідна робота є результатом його власних напрацювань, що отримані в процесі комплексного наукового дослідження проблематики Хрестоносного руху в добу Середньовіччя.

Винесені на захист положення характеризують роботу як комплексне дисертаційне дослідження, присвячене з'ясуванню й узагальненню теоретико-історичних аспектів задекларованого політико-правового явища. Ці положення ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях та судженнях автора, і є обґрунтованими.

Наукова новизна дисертаційної роботи охоплює низку положень.

Дослідження Дмитра Євгеновича Забзалюка відзначається високим рівнем наукової новизни, такі положення містяться у кожному з розділів дисертації. Автор не відкидає результатів наукових напрацювань у відповідній сфері, а творчо розвиває їх, відкриваючи нові грані проблеми Хрестоносного руху в системі державно-правових регуляторів суспільно-політичного життя християнського світу доби Середньовіччя, пропонує власні дефініції певних понять.

Слід наголосити, що автор, провівши теоретичне узагальнення, запропонував нове бачення вирішення наукової проблеми Хрестоносного руху. Зокрема, уперше сформовано цілісну теоретичну конструкцію щодо розуміння та суті політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя; розкрито теоретичні питання концептуалізації цього явища в середньовічному західному та східному політико-правовому вимірі; показано значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи; з'ясовано його вплив на розвиток канонічного права, юридичної науки; обґрунтовано тезу про формування «кльонійського» та «орденського права» як інноваційної форми Хрестоносного руху.

Заслуговує на підтримку позиція автора стосовно того, що хоча від XII століття – періоду розквіту Єрусалимського королівства – жодні письмові юридичні тексти не збереглися, цілком очевидно, що і в цей час на латинському Сході існувала досить розвинена правова система, котра базувалась на «Єрусалимських Асізах», які являли собою свого роду кодекс звичаєвого права, що діяв в створених хрестоносцями державах (с. 197).

Видається достатньо обґрунтованою теза дисертанта, що Хрестоносний рух, без сумніву, змінив світ. Він «витяг» Європу з похмурого Середньовіччя і призвів до появи епохи Відродження. У період 1096–1270 років в середньовічному світі, безсумнівно, відбулися гігантські зміни. У цей період було відзначено зростання населення, численних міграцій та урбанізації. Величезний прогрес було досягнуто в науці, техніці, культурі, архітектурі, мистецтві, військовій і банківській справах. Значно розширилася міжнародна торгівля (с. 217).

Автор відзначає, що Католицька Церква усіляко намагалася чинити опір спробам підпорядкувати її діяльність світським правителям. Особливо яскраво цей супротив виглядав крізь призму діяльності монастирів. Бургундський монастир в Клоні був відомий як найбільш реформаторська релігійна громада і досить швидко став лідером у реформаторському церковному та канонічному русі. Клонійці прагнули створити сильну централізовану церковну організацію і тому сприяли звеличенню папської влади. В цей час і самі римські Папи проводили централізаторську політику в Католицькій Церкві. Звичайно, вони вступили в союз з клонійцями, побачивши в них свою опору. Зокрема, найвідоміший клонійський монах, котрий згодом став Папою Григорієм VII, істотно просунув доктрину застосування священного насильства. Він впритул підвів латинську теологію до священної війни, стверджуючи, що Папа має повне право збирати армії, щоб воювати за Бога і латинську церкву. Він також далеко просунувся в справі обґрунтування концепції освяченого насильства в рамках спокути – ідеї, яка стане суттю Хрестоносного руху (с. 315).

Заслуговує на увагу теза про те, що у вітчизняній історіографії досить довгий період часу домінувала думка про єдиний та всеохоплюючий вплив

Візантії на становлення християнської релігії на Русі. Вплив Західного християнського світу сприймався вороже і категорично відкидався. Однак, аналізуючи етапи розвитку Києво-Руської держави, а також шляхи утвердження християнства на Русі, відзначено, що Римська Церква та західний світ відіграли величезну роль у становленні християнської віри і релігійного світосприйняття на Сході Європи загалом та на територіях Києво-Руської держави, зокрема (с. 340).

Виокремлені висновки видаються найбільш вагомими теоретико-правовими інноваціями представленого дослідження, що мають важливе значення для загальної теорії та історії держави і права, юридичної науки.

Структура дисертації Забзалока Д.Є. не викликає заперечень. Вона цілком пов'язана з метою, тими завданнями, які поставив перед собою здобувач та специфікою предмета і об'єкта дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (653 найменування використаних джерел) та додатків (5 сторінок). Повний обсяг дисертації становить 436 сторінок, основний текст - 360 сторінок. Виклад змісту цілком логічний та послідовний.

За своїм змістом наукова праця Забзалока Д.Є. узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020рр., затвердженими Національною академією правових наук України 03.03.2016р., а також відповідає науковому напрямку Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» 24 червня 2014 року протокол № 5.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ та безпосередньо пов'язана з темою науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер

0116U004758).

Як і належить науковій роботі такого рівня, дисертація починається зі вступу, в якому обґрунтовано актуальність наукового дослідження, наголошено на зв'язку теми дисертації з науковими програмами, планами, темами. Визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методологію наукової праці, сформульовано новизну та основні положення, що виносяться на захист, визначено наукове і практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Робота спирається на значну джерельну базу - 653 наукові праці з різних галузей знань. Залучені праці як вітчизняних, так й зарубіжних вчених різних періодів становлення та розвитку юридичної науки.

Вдала архітектоніка дослідження свідчить про науково аргументований підхід до вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження.

У першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження» проаналізовано стан наукової розробки теми, розкрито методологію дослідження, звернено увагу на джерельну базу задекларованої проблематики.

Важливим для рецензованого дослідження є другий розділ - «Теоретико-методологічні та історико-правові детермінанти поняття «політико-правова доктрина» у якому на належному науковому рівні обґрунтовано застосування таких дефініцій, як «доктрина», «доктринальне осмислення», «доктринальний характер».

Автором доведено, що політико-правові явища та процеси слугували фундаментом, за допомогою якого можна було досягнути вирішення стратегічних завдань, пов'язаних із здобуттям та утриманням влади.

Звернено увагу, що важливою соціокультурною умовою для формування доктринальних підходів доби Середньовіччя став феномен католицизму, як своєрідна форма зв'язку релігійної і політичної влади.

Заслуговує на увагу висновок про те, що фундаментальною основою політико-правових доктрин Середньовіччя стала програма, яка була визначальною в контексті оформлення політичних і правових поглядів, головними методологічними складовими політико-правових ідей є необхідність

корінних зміни суспільно-політичних відносин, що полягала у зміцненні авторитету церкви, який похитнувся.

Автор доводить, що середньовічні західні теоретики влади здебільшого відстоювали ідею, котра розглядала апарат держави як інструмент примусу.

Викликає інтерес третій розділ дисертації – «Місце Хрестоносного руху в системі державно-правових регуляторів суспільно-політичного життя християнського світу в добу Середньовіччя». Він присвячений аналізу ідейних засад Хрестоносного руху в теологічній та політико-правовій думці Середньовіччя, його доктринальним особливостям та значенню для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи. Дисертант обґрунтовує тезу, що ідея Хрестових походів може розглядатися, як конфронтація двох цивілізацій – мусульманської і християнської.

Привертає увагу твердження про те, що Хрестові походи були одним з проявів широкої кампанії з омолодження і розповсюдження західного християнства, що проводилися Римом з середини XI століття в так званому «реформаторському русі».

Обґрунтованою є думка, що завдяки Хрестовим походам набуло масштабного розвитку стимулювання міського та торговельного права, міста позбавлялись впливу юрисдикції королів, баронів, сеньйорів тощо. Відбулася уніфікація церковного та канонічного права, проведена їх адаптація із світським правом і, як наслідок, була створена дієва європейська юриспруденція.

У четвертому розділі – «Концептуальні засади формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя» здобувачем проведено дослідження впливу Хрестоносного руху на розвиток канонічного права та юридичної науки, проаналізовано «Клюнійське право» та становлення «орденського права» як інноваційної форми Хрестоносного руху.

Автор дійшов до висновку, що канонічне право в християнській Європі виникло у вигляді відносно невеликого зводу інструкцій і норм, які регламентували правила поведінки і дотримання ієрархічних відносин в християнських громадах. Важливим його елементом був інститут папських

легатів, який виник під час Хрестоносного руху для контролю застосування норм канонічного права і здійснення папської політики.

Заслуговує на увагу висновок про те, що клонійські реформи мали на меті виробити основи загального християнського права, ідея якого була висунута у IX ст. Це право ґрунтувалось на синтезі церковних та канонічних норм, а також створювало умови для розвитку цивілізованих цивільно-правових відносин та міжнародного права.

В п'ятому розділі – «Значення політико-правової доктрини Хрестоносного руху для розвитку етнічних українських земель» досліджено вплив християнського світогляду на правосвідомість і правову культуру Київської Русі, проаналізовано особливості впливу католицизму на державотворчі процеси Київської Русі і Галицько-Волинської держави та політико-правові аспекти їх європейської інтеграції.

Автор аргументовано доводить, що розвиток давньоруського суспільства вимагав додаткових регуляторів суспільної поведінки. Варіанти соціальної поведінки, що сформувалися під впливом християнства, виявилися актуальними і затребуваними в Київській Русі, вони визначали і детермінували правову поведінку населення.

Зроблено висновок про те, що Галицькі та Волинські князівські землі підтримували активні міжнародні відносини з провідними європейськими країнами, Візантією тощо. А це, в свою чергу, зумовило перспективу їх подальшого об'єднання в єдину державу, вироблення європейського вектору розвитку та зміцнення їх ролі та впливу на політичну ситуацію в Європі.

Заслуговує на увагу висновок про те, що особливого значення набули зовнішньополітичні зв'язки із Римом, зокрема, щодо створення союзу християнських католицьких держав для організації хрестового походу проти монголо-татар.

Дисертаційне дослідження Забзалока Д.Є. завершують логічні і продумані висновки, котрі підкреслюють його актуальність і високий науковий рівень.

Сформульовані й обґрунтовані дисертантом положення та рекомендації становлять значну наукову цінність. Автором пропонується власна візія формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя.

3. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані та використовуються:

- *правотворчості* – для вдосконалення правових норм, спрямованих на урегулювання суспільних та національних відносин в державі та визначення загальної спрямованості національної правової політики при підготовці й прийнятті відповідних нормативних актів;

- *правореалізації* – для удосконалення та розширення форм і методів забезпечення демократичного розвитку державного ладу України;

- *у науково-дослідницькій роботі* – для подальшого науково-теоретичного опрацювання проблеми політичної та правової думки доби Середньовіччя;

- *у навчальному процесі* для підготовки підручників, навчальних посібників, при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, при проведенні лекційних та семінарських занять з «Теорії держави і права», «Історії держави та права зарубіжних країн», «Історії держави та права України», «Історії політичних та правових учень» тощо.

4. Повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях.

За темою дисертації опубліковано 35 наукових праць, серед яких одна монографія, 22 статті, що включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз, 12 праць апробаційного характеру.

Автореферат відображає структуру дисертаційної роботи, а його зміст відповідає основним положенням дисертації.

5. Зауваження та рекомендації до дисертації.

Вцілому викладене свідчить про такі позитивні риси дисертації Забзалюка Д.Є., як актуальність, наукова новизна, практична значущість, методологічна обґрунтованість та доступність до сприйняття. Водночас, позитивна оцінка проведеного дисертаційного дослідження не виключає можливості й необхідності вказати на окремі дискусійні положення та недоліки, побажання, викликає низку роздумів, відкриває широкий простір для наукової дискусії. В рамках цього відгуку варто зупинитися на деяких конкретних дискусійних положеннях, що могли б слугувати предметом для дискусії на її публічному захисті, твердженнях, що потребують додаткової аргументації, зауваженнях та побажаннях до її автора, а саме:

1. На нашу думку, дисертант під час аналізу джерельної бази дослідження надто великий акцент робить на давньоруські джерела, що відводить його від аналізу предмета дослідження.

2. У підрозділі 2.1 «Політико-правова доктрина: загальнотеоретичний зміст» слід було детальніше проаналізувати спільні та відмінні риси в дефініціях «доктрина», «правова доктрина», «політико-правова доктрина», оскільки ці поняття є ключовими в розумінні самої ідеї становлення та формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху.

3. Вважаємо, що у дисертаційному дослідженні надто широко в хронологічних рамках представлений підрозділ 3.2 «Доктринальні особливості Хрестоносного руху доби Середньовіччя». Можливо, не слід було здійснювати такий глибокий історичний екскурс в минуле.

4. Підрозділ 4.2 присвячений доктрині Папської реформації в добу Середньовіччя, зокрема реформам Бургундських абатів монастиря Клюні, котра стала відправною точкою Хрестоносного руху. Не дивлячись на це, доволі дискусійним виглядає вживання терміну «кльонійське право», яке ґрунтувалось на синтезі церковних та канонічних норм, а також створювало умови для розвитку цивілізованих цивільно-правових відносин та міжнародного права.

5. Видається, що дисертанту було б доцільно більше уваги приділити Розділу 5 «Значення політико-правової доктрини Хрестоносного руху для

розвитку етнічних українських земель», адже він значно менший за обсягом від попередніх розділів дисертації.

Зазначені дискусійні положення жодним чином не впливають, а навпаки, підкреслюють високий науково-теоретичний рівень змісту дисертаційного дослідження Д.Є. Забзалока.

Анотування дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та анотування оформлено відповідно до обов'язкових вимог, встановлених МОН України.

6. Висновок про відповідність дисертації нормативним вимогам законодавства України.

Вищенаведені зауваження стосуються лише окремих аспектів дослідження і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку змісту дисертаційної роботи Д.Є. Забзалока «Політико-правова доктрина Хрестоносного руху доби Середньовіччя», яка характеризується науковою новизною у визначенні питань, що є актуальними як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Структурні елементи дисертації композиційно-логічно та послідовно підпорядковані її змісту. Зміст роботи відповідає обраній темі, характеризується системністю та комплексністю, ключові проблеми сформульовані чітко. Вона є завершеною, самостійно підготовленою дисертантом кваліфікаційною науковою працею, що містить наукові положення та науково обґрунтовані результати у сфері загальної теорії та історії держави і права, що розв'язують важливу наукову проблему та мають вагомий науковий і практичний значення для утвердження Української демократичної правової держави. Її зміст відповідає паспортній спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Відтак, за актуальністю обраної теми, науковою новизною одержаних результатів, практичним значенням та оформленням дисертаційна робота «Політико-правова доктрина Хрестоносного руху доби Середньовіччя» відповідає вимогам викладеним в п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 24 липня 2013р. № 567, що висуваються до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук, а її автор **Забзалюк Дмитро Євгенович** – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
начальник науково-дослідної лабораторії (військово-
історичних досліджень) Наукового центру
Сухопутних військ Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного**

О.ТУРЧАК

Підпис Турчака О.В. засвідчую:

**ТВО заступника начальника Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана П. Сагайдачного з наукової роботи
доктор технічних наук, с.н.с.**

В. ГРАБЧАК

